

Žaža, Stanislav

[Kačala, Ján. Dvojčlenné a jednočlenné vety v slovenčine]

Linguistica Brunensia. 2010, vol. 58, iss. 1-2, pp. 374-376

ISBN 978-80-210-5250-5

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115034>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

běžnější v češtině (a snad i ve slovenštině), tj. případy typu *подлейте молока × прилийте (ми) trochu mléka, дайте хлеба × дейте (ми) kousek chleba*.

Zdůraznění by si zasloužila i skutečnost, že ruštině je cizí užívání nadbytečných designátorů určenosti v podobě ukazovacích zájmen, což je běžné našim oběma jazykům, slovenštině a ještě více češtině (např. *Что будем с обедом? × Что bude s tím obědem? – Какая прелесть! × То же nádhера! – Билеты в театр у тебя есть? čes. Máš ty lístky do toho divadla?* (příklad Adamcův). Podrobně o tom viz v práci Z. Vychodilové *Výrazové prostředky textové soudržnosti v češtině v porovnání s ruštinou*, Olomouc 2008, zvl. 131 n.

Závěrem konstatujeme, že výsledkem autorova vlastního přístupu k řešeným problémům i odrazem již zmíněné jeho informovanosti o dosavadních koncepcích lingvistů, patrně i z rozsáhlého seznamu bibliografických odkazů., je celková velmi solidní teoretická úroveň jeho publikace. Neméně pozitivně je třeba hodnotit i to, že je práce založena na značně širí dokladového materiálu, zpracovaného s bezpečnou jazykovou znalostí, o níž svědčí i kvalita mnoha vlastních autorových překladů. Publikace je vybavena dvojím resumé – ruským a anglickým – a celkově působí velmi příznivě. Zaslouží si proto své místo a náležitou pozornost i vedle jiných studií zaměřených na podobnou problematiku.

Stanislav Žaža

Ján Kačala: Dvojčlenné a jednočlenné vety v slovenčine. Martin, MS, 2009. 134 s. ISBN 978-80-7090-908-9.

Přestože se v slovenské jazykovědě připisuje koncepci členitosti jednoduché věty základní význam v teoretické rovině i v jejím praktickém využití ve školské praxi, nebyla této otázce dosud věnována systematictější analytická pozornost v podobě samostatné a materiálově solidně doložené stati. Právě tento úkol zdařile plní nová publikace předního slovenského lingvisty prof. Jána Kačaly, DrSc, člena-korespondenta SAV. Autor v ní ústrojně navazuje na pozornost, kterou této problematice dosud nejsystematičtěji věnoval zakladatel moderní slovenské syntaktické školy Jozef Ružička.

Kačalovu studii charakterizují stejné vlastnosti jako jeho předcházející práce (sr. např. naši recenzi knihy *Syntaktický systém jazyka*, 1998, v SP FFBU 56/2008, s. 276), totiž všestranný a promyšlený pohled na zvolenou problematiku členitosti jednoduché věty, založený zaprvé na bohatém a různorodém jazykovém materiálu, zadruhé na podrobné znalosti dosavadních přístupů různých autorů k této otázce a především pak na vlastní autorově koncepci podstaty členitosti věty a na její souvislosti s dalšími jevy větné syntaxe. Autor na různých místech podrobně analyzuje sepětí syntaktické, intenční a lexikálně-morfologické podstaty konceptu členitosti věty..

Kačalovo pojetí členitosti prostupuje důsledně celou knihou a je z různých hledisek podrobně zdůvodněno jednak v první (10) a třetí (48) kapitole publikace, jednak v kapitolách čtvrté (57) a páté (68), obsahujících jevy, které podporují a dokazují věcnou odůvodněnost a realnost autorovy koncepce a na řadě příkladů ukazují rozlišení dvojčlenných a jednočlenných vět jako osobitých větných typů. Historickému pohledu na pojetí členitosti je věnována kapitola druhá (30), obsahově ještě závažnější je však kapitola šestá (73), v níž autor polemizuje s pojetími E. Paulinyho, F. Mika, M. Sokolové a L. Nováka, kteří v té či oné formě dichotomii dvojčlenné / jednočlenné věty neuznávají. Osmá kapitola (91) pak obsahuje vyčerpávající souhrnný přehled všech typů slovenských dvojčlenných (92) i jednočlenných (104) vět.

V sedmé kapitole (80) uvádí autor typy vět, které se mohou z hlediska členitosti jevit jako nejednoznačné nebo sporné. Jsou to věty 1. s nulovým podmětem (*Ako si usteleš, tak budeš spať.* – *Do omáčky pridáme korenie a ocot* apod.), 2. s podmětovým genitivem vyjadřujícím různou míru

kvantitativní až její negaci (*Tam bolo ľudí! – Päť účastnikov sa nevrátilo. – Proti veku neni lieku*), 3. imperativem (*Otvor!*), 4. neosobním slovesem + a) částicí *to, ono* (*To prší. – Ono prší.*), b) neosobním slovesem + stejně znějícím zájmenem (*V miestnosti to zadunelo. – Ono sa zase vyjasnil*). Autor každý z těchto typů podrobně analyzuje a uvádí přesvědčivé důvody pro jejich zařazení, s nimiž plně souhlasíme: v případech 1. – 4. a) jde o typy nepochybně dvojčlenné, v typu 4. a) pak jednočlenné.

K zamyšlení nutí věty typu 4 b). Otazníků přibývá, přeneseme-li svou pozornost i na stav v češtině, nezanedbatelně poznamenané němčinou – podobně jako je tomu i v jiných sférách jazyka – (sr. i zde autorovu poznámku o Zubatého *Die „man“-Sätze* na s. 90). Jednoznačná je situace u vět vyjadřujících atmosférické procesy a změny, v nichž nelze mluvit o jejich původci: *Venku prší (leje, mží, mrholí, sněží). – To se blýská! – Už se rozednívá. – Bylo pod mrakem. – Je po bouřce. – Udělalo se chladno* apod. U procesů a změn v tělesné a duševní sféře člověka, např. *Nemocnému se ulevilo, přitížilo. – Už mu vytrávil. – Udělalo se jí nevolno. – Mamince se stýská. – Bratrovi snad přeskočilo*, popř. u procesů týkajících se jednotlivých částí těla: *Dědečka bolelo v zádech – V hlavě mi hučelo. – Lechtá mě v uchu* nelze sice vysloveně mluvit o původci děje (stavu), je zde však vyjádřen prožítel stavu. Složitější je to při vyjadřování procesů a změn probíhajících uvnitř neživých předmětů, u kterých lze sice předpokládat původce, ale ten jako neurčitý, skrytý, „tajemný“ sice nemusí, ale může být vyjádřen pomocí zájmena *to*: *V hodinách hrklo // to hrklo. – V motoru zarachotilo // to zarachotilo*: nebo naopak – jde o původce zcela konkrétního, ten však většinou vyjádřen nebývá: *Uhodilo nám do střechy. – Sousedům kape do pokoje. – Teče mi z uší. – Mamince vyhaslo v kamnech*. Jde-li však o neurčitého nepersonálního průvodce představujícího živelní nebo podobnou sílu, je naopak jeho vyjádření pomocí zájmena *to* nutné: *Bratra to zabilo. – Mechanikovi to uřezalo prsty. – Vypálilo mu to oči. – Rozleptalo mu to kůži*. Věty bez zájmena *to*, blízké stavu ve slovenštině, jsou možné jen v některých nářečích: *Bratra zabilo; Prsty mu uřezalo; Souseda ranilo*. (sr. pod. M. Grepl – P. Karlík, *Skladba češtiny*. Olomouc, 1998, 232 n.).

Připočteme-li k uvedeným konstrukcím ještě další typy, analogicky se vyskytující – až na některé výjimky – ve slovenštině i v češtině, jak je autor uvádí v osmé kapitole, např. *záleží mu na..., chce sa mi spať, žije sa im krajšie, dochádza k čemu, ide o čo, pri chode motora cítit' chvenie* (č. je cítit) aj., v nichž je většinou obsažen stavový dativ, ať již reálně, nebo jen představově, docházíme k poznání, že skutečné bezpodmětě věty, neobsahující reálné vyjádření nebo představu původce děje, popř. prožítel stavu, jsou vlastně jen ojedinělé. Ale jak se s touto situací nejlépe vyrovnat?

V publikaci G. A. Zolotovové, N. K. Onipenkové a M. Ju. Sidorovové *Коммуникативная грамматика русского языка*, M. 2004, se dativ ve větách typu *Саше не спится* (103) charakterizuje jako (sémantický) subjekt; odtud už je ovšem jen krok k tomu, aby za sémantický subjekt bylo uznáno i příslovečné určení ve větě *За окном светает* (107) a tím zrušena představa jednočlennosti. Tu uvedené autorky skutečně neuznávají.

Nehodláme-li přistoupit na toto pojetí, přivádějí nás výše uvedené skutečnosti až k úvaze – platící ovšem jen pro češtinu s jejím nadměrným *to* – o možnosti «revitalizace» přechodné kategorie, která by obsahovala jednak věty s neurčitým *to* (*zadunělo to, vypálilo mu to oči*), jednak věty s různými «upozaďenými subjekty» (podle Grepla-Karlíka v *Průruční mluvnici češtiny*, 1995, s. 529) v nepřímých pádech (*chce se mi spať, dědečka bolí v zádech, žilo se mu dobře, došlo k výbuchu* apod).

V této souvislosti ještě několik slov k otázce terminologie. Autor užívá ve své práci termínů *dvojčlenné / jednočlenné vety*, které jsou běžné i v řadě českých gramatik. Jsou obvyklé a srozumitelné, i když nevystihují zcela představu o reálném počtu větných členů, popř. o podstatě členitosti. Termíny *věty podmětové / bezpodmětové*, jež zavádějí Grepl-Karlík 1998, 232, jsou poněkud výmluvnější, vadí však poněkud druhý; správnější by bylo *bezpodmětě*). Tradiční termíny, *двусоставные / односоставные предложения*, známé v ruských gramatikách, se ve výše uvedené publikaci ruských autorek ve shodě s jejich koncepcí nevyskytují.

Závěrem znovu konstatujeme, že recenzovaná publikace Jána Kačaly představuje nový pozoruhodný příspěvek k literatuře o jedné z nejvýznamnějších otázek slovenské syntaxe, který po zásluze nepochybně vzbudí i zájem českých lingvistů.

Stanislav Žaža

Ludmila Buzássyová: Ján Herkeľ a jeho dielo Základy všeobecného slovanského jazyka odvodené zo živých rečí a podložené zdravými zásadami logiky. Bratislava: Univerzita Komenského 2009. 222 s. ISBN 978-80-223-2699-5

Kritické edice vědeckých prací vidáváme pohříchu málokdy, byť to jsou práce filologické a filologové je provádějí. Proto nelze než ocenit, že Buzássyová k tomuto činu přistoupila a předem můžeme říci, že se úkolu zhostila na výtečnou.

Samotná kniha je tvořena jednak studií Buzássyové o Herkeľovi, jednak vlastním textem Herkeľovy práce, přičemž autorka šťastně zvolila edici latinského originálu, který doplnila zrcadlově textem vlastního slovenského překladu.

Sama úvodní studie je velmi pečlivě provedená a rozsáhlá (přibližně 20 stran). Buzássyová mohla s výhodou navázat na obnovený zájem o Herkeľa, který započal již v šedesátých letech Matřovčík a druhou vlnu zájmu o Herkeľa, spjatou s herkeľovským sympóziem v roce 1999.

Jméno Jána Herkeľa dnes řekne pravděpodobně málo i studovanému slovakistovi, přesto však jeho izolované dílo může právem přitáhnout pozornost čtenáře, který pátrá v samotných základech slavistiky a nachází tam mimo všeobecně známých a uctívaných obřích kamenů i valouny, které doplňují vývoj daného oboru.

Herkeľ patří spíše k těmto „valounům“, než k „balvanům“, nicméně platí, že často právě na díle okrajových autorů lze lépe pozorovat tendence dobové mysli, které v pracích oněch velikánů buď jsou skryty pod povrchem, buď naopak působí překvapivě a výlučně, nejsou-li zasazeny do patřičného dobového kontextu oněch „valounů“.

Ján Herkeľ (nar. 1786, zemřel někdy mezi 1842 a 1853) byl absolventem budapešťské univerzity, později pracoval jako vychovatel v šlechtické rodině. Slavistou byl tedy (jako většina jeho současníků) jako amatér. Aktivně působil jako slovenský národní buditel a to jak drobnou prací na poli filologie (člen Spolku milovníkův rečí a literatury slovenskej v Pešti), tak i praktické (obhajoba práva na slovenská kázání). Byl přesvědčeným panslavistou (Buzássyová tvrdí, že to byl právě Herkeľ, kdo vyvinul pojem panslavismu) a jako takový zastával stanovisko, že Slované potřebují společný univerzální spisovný jazyk, který překoná partikularistu a přinese všeslovanskou literární jednotu. Tím překonal i Kolára, který si představoval čtyři dílčí spisovné slovanské jazyky (polštinu, českoslovenštinu, illýrštinu a ruštinu).

Sotva zde má smysl rozebírat jeho antikvované dílo, snad jen stručně k Herkeľově metodě, jakou ve své práci *Elementa universalis linguae slavicae e vivis dialectis eruta et sanis pricipiis logicae suffulta* (jak zní originální dílo, schválené cenzorem 1826 a vydané 1827) užívá. Buzássyová správe celou jeho metodu shrnuje do tří principů: 1) redukce redundantního (např. odstranění diakritiky, počtu flektivních tříd a alternací), 2) princip pravidelnosti (zde vytváří i novotvary!), 3) princip paralely obsahu a formy (což požadoval za základní logickou zásadu).

Pro dnešního čtenáře odborných textů, uvyklého na citační mechanismy, je pak strašlivým zážitkem Herkeľovo citování typu: „pozdíme sa na gramatiku južných nárečí veľmi učeného Kopitara“, kdy editorka často jen s vynaložením krajní námahy dokázala zjistit, o jaká díla se vůbec jedná! Navíc Herkeľ s citovaným materiálem zachází leckdy velmi svévolně, spíše než jako badatel pracuje s pomyslnými nůžkami a lepidlem, jako by tvořil koláž.

Je třeba říci, ač to autorka neuvádí, že Herkeľ nebyl ve svém panslovanské univerzalitě mezi svými současníky osamoceným bojovníkem, obdobné myšlenky pasigrafie a pasiglottie prosazova-